Csetri Elek *Kossuth és Wesselényi*

Szász esztendeje, hogy az 1894. március 20-án elhunyt Kossuth Lajos turini ravatala fölött tartott imájában Bartha Miklós, az erdélyi liberalizmus nagy alakja ezeket mondotta: „Ő tette szabaddá földünket, összetörvén jobbágyok igáját, gondolatainkat, széttépve a saját láncait.”¹ Ha ehhez hozzágondoljuk, hogy Fadrusz János csodálatos zilahi szobrának alakjában Wesselényi Miklóst, azt a jobbágyfelszabadítót ábrázolja, aki a szabad sajtóért szenvedett börtönt - önmagában is elég magyarázat: miért kerül egymás mellé történelmünk egyik nagy korszakának két vezető személyisége. Valamint arra is, hogy miért foglalkozik kettejük kapcsolatának néhány mozzanatával a mai megemlékezés.

Kossuth a távoli Felvidéken született, Wesselényi meg az Erdélyhez kapcsolódó Partiumban, a reformkor ellenzékének nemzeti függetlenségért és társadalmi haladásért folytatott harca azonban örökre összekapcsolja kettőjük nevét. Nem árt életük és pályafutásuk értelmét megvizsgálni, kettőjük között párhuzamot vonni, az egyezéseket és különbségeket megállapítani, mert így válik teljesebbé a korszak általános értékelése.

Mielőtt ebbe belevágnánk, útravalóul nagy naplóírónk, az élesszemű és széles látókörű Gyulay Lajos értékelését bocsátjuk előre. Gyulay 1836-ban azt írta Wesselényiről: „a német [azaz a bécsi udvar] úgy irtózik csak nevétől is, mint valaha a Rákotczyétól...”² 1848 márciusában pedig ugyancsak ő így nyilatkozott Kossuthról: „Ő a personificalt korszellem és úgy Petőffy is, a mostani kor poétája. Igazi jakobinusok mind ketten.”³ Talán nem tévedünk, ha Kossuth mellett Wesselényit is „a personificalt korszellem”-nek tekintjük és így közelítjük meg. Ezzel egyben jeleztük, hogy Kossuth és Wesselényi eszmei-politikai nézetei, az alapkérdések megközelítése a célunk, ha bevezetőnkben személyiségük más összefüggéseire is utalunk. Kérdésünk felvetése annál időszerűbb, mert eddig szinte kizárólag a Széchenyi-Wesselényi vitára összpontosított történettudományunk. Wesselényi erdélyisége részünkre a témát még időszerűbbé teszi.

1. Noha kortársak és elvbarátok voltak, a reformok időszakának vezéralakjai, közös cél, a „két testvérhaza” felemelésére és boldogulására törekedtek; az „una et eademque libertas”-t birtokló nemességből eredtek, mégis egészen más anyagi és társadalmi közegből indultak. Kossuth 1832. évi országgyűlési belépőjéről az írja: „Név, isméret s pártfogás nélkül jöttem Pozsonyba...”⁴ A zempléni Monokon született szerény köznemesi családban, édesapja azonban értelmiségi pályán, ügyvédként működött. Felsőbb tanulmányait Eperjesen végezte, és maga is a jogi hivatást választotta. A felvilágosodás racionalista szellemével eperjesi tanára, Greguss Mihály ismertette meg. Olvasta Rousseau-t és Voltaire-t, aki „úgy előzte meg a revolutiot, mint villám a dörgést”⁵, de ismerte az európai romantika íróit és a születő „politica-oeconomia” jeleseit is. Wesselényi nemes csengésű név és az előkelő bárói rang birtokosaként a zsibói kastélyban látta meg a napvilágot. Hasonnevű atyja, a „zsibói bölény”

¹ Ellenzék 1894. március 30.

² Gyulay Lajos naplói, XIX. k. 224-225. A kolozsvári Egyetemi Könyvtár kéziratárában.

³ Uo. XLVI. k. 255.

⁴ *Kossuth összes munkái*. Sajtó alá rend. Barta István. Bp. 1966. VI. 686.

⁵ Uo. VI. 463.

az ellenzék, az erdélyi rendi reformerek egyik vezéréként általánosan ismert személyiség. Nevelését kiváló házitánítók irányították, köztük a német földet és forradalmi Párizst is megjárt, a *Code napoléon*-ról kurzust hallgató Tőkés János és a fiatalon elhunyt, nagy tehetségű, irodalmi érdeklődésű Pataki Mózes. 1809-ben, 13 évesen a közép-szolnoki nemes inszurgensek élén lovagol és érdemi ki talentuma révén Kazinczytól, Széphalom költőjétől, a megtisztelő *Princeps iuventutis Hungaricae* címet.⁶

Egy olyan korszak gyermekei voltak, amely a régiből egy új világba vezetett, de nem ugrottak ki Pallas Atheneként egy csapásra, teljes politikai fegyverzettel a küzdőterre. Kossuth a megyei közéletben élesítette fegyvereit, Wesselényi meg kezdetben a rendi sérelmek és ellenállás vonalán küzdött, hogy aztán éretten, felkészülten fussanak be az országgyűlés szintjére.

Wesselényinek az a szerencse jutott osztályrészéül, hogy a korszak irányadó személyisége, Széchenyi István baráti társaságában tekinthetett a nyugati külországokra: Széchenyivel utazza be 1821-22-ben Nyugat-Európát, Angliát és Franciaországot, tanulmányozza azok gazdasági intézményeit és állami berendezését, ismerkedik a korszak politikusaival, együtt ebédel Wellington herceggel, gyűjti a tapasztalatokat, világlátásával tágítja látókörét. Wesselényi Széchenyitől tanult meg angolul, míg Kossuth a börtönben sajátítja el az angol és francia nyelvet, s csak az elbukott szabadságharc után, az emigráció keserves éveiben jutott el külföldre. Betegsége mellett társadalmi rangjának is szerepe volt abban, hogy Wesselényi mintegy két hónapot ült börtönben, míg Kossuthot három évre zárták el a külvilágtól a budai kaszárnya cellájába.

Külső megjelenésre is jelentősen különböztek egymástól. Kossuth termetre magas, sugár, szinte törékeny alkat volt. Megnyerő arca és modora, jellegzetes pofaszakállal rokonszenves, de határozott embert mutatott. Csodálatos orgánumával egyaránt tudott érvelni és - ha kellett - lázba hozni, érzelmekre hatni, lelkesedést kelteni. Meggyőző erejére jellemző, hogy a vele már régóta vitában álló Széchenyi 1844-ben, személyes találkozásuk után, azt írja naplójában, hogy nálánál „nincs őszintébb ember és hazafi”.⁷ Barabás Miklós Wesselényi-portréjáról határozott, szinte elszánt arc tekint ránk. Jókai „herkulesi termetét” kiemelve írja, hogy „széles vállai egy egész világ emelésére látszanak szánva”.⁸ Atyja spártai nevelésben részesítette; így vált belőle az erdélyi sport megalapítója. Édesanyja zokogása dacára, azzal a jelszóval, hogy „egy Wesselényinek nem szabad félni”, atyja hatévesen szilaj csikóra ülteti, és ő sikerrel állja a próbát. Londonban bokszelekkét vesz, Kolozsváron barátaival tornavivodát alapít, átússza a Balatont, és Pesten „árvízi hajós”-ként a bajbajutottak százait menti meg a haláltól. Bravúros lovas kalandjairól országszerte ismerték, és Gräfenbergben betegen is a hegyeket mászta. Kitűnően lőtt célba. Híresek-nevesek voltak zsibói vadászatai, és vívóként mindenkit legyőzött. Alkatával összhangban bővérű, heves temperamentumú, nagytermészetű emberként volt ismert, akinek szerelmi kalandjairól sokat regéltek.⁹ Ezzel szemben Kossuth a magánéletben józan, puritán erkölcsiségű.

A természet furcsa fíntoraként mégis Wesselényi hatalmas teste volt az, amely 56 évesen megtöretett, míg a sokkal törékenyebb Kossuth 92 esztendeig hordozta az élet annyi csapását, az összeomlást és emigrációt, és csak agg korban, olyan nehezen roppant össze. Igaz, hogy a fogság után bekövetkezett világtalanság, szellemi magány és elszigeteltség nyomán

⁶ Trócsányi Zsolt: *Wesselényi Miklós*. Bp. 1965. 28-33.

⁷ Széchenyi István: *Napló*. Szerk. Oltványi Ambrus. 2. kiad. Bp. 1982. 1046.

⁸ Széchenyi István-Wesselényi Miklós: *Feleselő naplók*. Szerk. Maller Sándor. Bp. 1985. 23, 28.

⁹ Trócsányi: i. m. 28, 35; Széchenyi-Wesselényi: i. m. 208. stb.; *Újfalvy Sándor emlékiratai*. Szerk. Gyalui Farkas. Kolozsvár 1941. VII., 262-268.

Wesselényi lelki nyugalma megrendült. A megrendülés, úgy látszik, fizikai ellenállóképességét is felőrölte. Kossuth optimizmusa viszont - maga mögött tudva egy nép szeretetét és ragaszkodását - olyan erőt sugárzott belé, hogy sikeresen ellenállott a nemzeti és nemzetközi csalódásoknak, csalárdságoknak, és élete utolsó percéig bátran vállalta élete cselekvéseit és nézett szembe a jelennel és posteritással.

Mindkét örökmozgó, tette kész személyiség legnagyobb sikereit a gyakorlati politikában aratta, ezt azonban elméleti munkákkal alapozták meg. Kossuth és Wesselényi Széchenyivel együtt a reformkor teoretikusai, Kossuth azonban, a Széchenyi *Kelet népe*re válaszul írt *Feleletet* (1841) kivéve, ekkoriban jószerivel csak publicisztikai írásokkal jelentkezett. Az általa szerkesztett Pesti Hírlap és a Végegyet folyóirata, a Hetilap hasábjain újságcikkekben fejtette ki nézeteit. Vezércikkei, programnyilatkozatai, kommentárjai alapvetőek, tömörek és világosak voltak. Elég legyen itt az *Ellenzéki Nyilatkozatra* utalni, melynek megfogalmazásában döntő szerepe éppen Kossuthnak volt. Wesselényi viszont több cikken kívül nagyobb lélegzetű munkákban, könyvekben is megszólalt. Ezek sorában ismereteseek *A régi híres méneseek egyike megszűnésének okairól* (Pest 1829), *Balítéletekről* (Lipcse 1833), *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* (Lipcse 1843) és *Teendők a lótenyésztés körül* (Kolozsvár 1847) című munkái.

Tevékenységük a tanú rá, hogy mindketten csodálatos lelki tulajdonságokkal voltak megáldva. Jellemszilárdságuk és határozottságuk közismert. Kossuth az ellene folytatott per folyamán keményen és bátran viselkedett. Következtesen visszautasította a Hatalom hűtlenségi vádját, és végig szabadon bocsátását követelte. Bátorság dolgában jelesre vizsgázott Wesselényi is. Legendás történetként él a közvéleményben magatartása a király előtt, aki 1830-ban egy cercle-en atyai szóval megdorgálta az ellenzéki hírben álló fiatal mágnást, célozva ősei tévedéseire is. Wesselényi azonban a fenyegetést visszautasítva kijelentette: elődeit az erőszak megtanította szenvedni, de félni nem.¹⁰

A nagy személyiségekkel egy sorban, népük és hazájuk elkötelezettjeként, mindketten ritka munkaszeretetről és munkabírásról tettek bizonyosságot. Kossuth egész életében éjt nappallá téve dolgozott és keveset aludt, különösen az 1848-49-es forradalom és szabadságharc idején, mikor vezérként irányított, szervezett, toborzott és lelkesített. Wesselényit vaksága sem akadályozhatta meg fáradhatatlan munkájában: szakadatlanul mondta tollba titkáranak levelei végtelen sorát. Kemény Zsigmond írja róla, hogy a 40-es években „titoknoka örökös foglalkozásban volt”.¹¹ 48-ban főispáni és kormánybiztosi tisztelet vállalt, bár vélni lehetett, hogy a testi fájdalmak és politikai szenvedések „büszke szellemét prometheusi bilincsek láncolták a tevéketlenség pusztá szirteihez”.¹²

Wesselényi impulzív típus volt (hirtelen haragjában hajlamos meggondolatlan kijelentésekre, sőt cselekedetekre is), de keményen küzdött hibája ellen. Kossuth viszont politikusabb alkat, meggondoltabb, mérlegelőbb. Magas hivatástudat fűtötte mindkettőjüket, azért nemegyszer hiúsággal vádolták őket. Ha nem is voltak mentesek e tulajdonságtól, nem a „fitogtatási vágy”, hanem magasabb szempontok irányították lépteiket.

A „legendák hőse”-vé lett Kossuth népszerűsége annyira közismert, hogy jelzését csak a teljesebb ábrázolás indokolja. A zempléni fellépéstől az utolérhetetlen közíron, ellenzéki vezéren át vezetett az út a 48-as önvédelmi harc imádott népvezéréig és az emigráció fáradhatatlan irányítójáig; mindezt olyan meghatóan fonta népdalba emlékezetes toborzó körútjának *Kossuth-nótájá*, amely azóta is népünk életakarátát és elszántságát fejezi ki.

¹⁰ Trócsányi: i. m. 94.

¹¹ Kemény Zsigmond: *A két Wesselényi Miklós*. Bp. 1880. 132-133.

¹² Uo. 121.

Ezzel messze túlhaladta Wesselényi népszerűségét, aki reformerként Széchenyi után vállalta a vezérséget, hogy a 40-es években átadja a zászlót Kossuthnak. Wesselényi jó ideig az ifjúság bálványa volt, s a „székelyek hőse”-ként arcképe ott függött a hargitaalji egyszerű földművesek otthonában.¹³ Tapsból, ünneplésből, fáklyás zenéből bőven kijutott neki, a jobbágy-felszabadítás és sajtószabadság nagy alakjának, a bátor hazafinak. A 48-as vívmányok mintegy rátették a koronát tevékenységére.

Népszerűségükben, sikereikben nagy szerepet játszott szónoki tehetségük. Mindketten ahhoz a nemzedékhez tartoztak, amelynek tagjai tanultak „ékeesszólást”, retorikát; tudták, hogy mi az oratio, és eredetiben olvasták Cicero beszédeit, tanulmányozták a tüzes filippikákat, és ezek ismeretében tartották „dörgő szónoklataikat”. Eszméik és egyéniségük varázsa mellett talán retorikai készségükkel-tehetségükkel hatottak leginkább. Kossuth és Wesselényi nyelvezetének népi, irodalmi és klasszikus gyökerei éppúgy elvarázsolták a hallgatóság lelkét, mint mondanivalójuknak aktualitása és retorikai szárnyalása. Kossuth „ritka előadással bíró beszéde” (Kazinczy), „áradó előadása” (Szabad György) éppúgy hatni tudott, mint Wesselényi „dörgő érchangja” (Újfalvy), akit Paget „a gyújtó hatású ékeesszólás mesteré”-nek nevezett.¹⁴

A reformellenzék két vezérére a bécsi kormányzat hűtlenségi pert zúdított, és börtönbe csukta őket. Az az elvi szilárdság és méltóság, ahogy mindketten védekeztek az abszolutista hatalom vádjai ellen, viselték a megpróbáltatásokat és a börtönöveket felkészülésre-alkotásra használták fel, az utókor számára példaértékű lehet. Mint ahogyan szabadulásuk után nem összeomlott lelkülettel, hanem az új feladatokra készen állottak hadrendbe. Igaz, hogy Wesselényit már félig vakon érte az amnesztia, és mikor visszatért a félreeső Zsibóra, ottani tartózkodása megnehezítette az ellenzékkel való kapcsolatát. Kezdetben azt írta Kossuthnak: „A nyilvános közpálya be van előttünk zárva”,¹⁵ magát pedig egyenesen „polgári halott”-nak nevezte. A titkosrendőri jelentés szerint „szellemileg és fizikailag nagyon megöregedett”,¹⁶ országáért és népéért érzett felelőssége mégis arra készítette, hogy visszatérjen a közéletbe s élete végéig rajta tartsa kezét a politikai élet pulzusán. Kossuth számára pedig éppen a 40-es évek hozták meg az átalakítás irányítását, a politikai vezetőszeret időszakát. Ahogy barátja írta: „Erejében, elméjében a régi maradt”, és valóban, „mint Phönix a tűzből”, úgy lépett ki a börtönből.¹⁷ Noha bebörtönzésükkel Bécs ideig-óráig eltávolította mindkettőjüket a politikai küzdőtérrel, szabadulásuk után - mint az önkényuralom áldozatai - megnövekedett népszerűséggel és tekintéllyel avatkozhattak a közügyekbe.

2. Egyéniségük arcvonásai és jellemzői után, írásunk tulajdonképpeni tárgyát: Kossuth és Wesselényi politikai nézeteit, elképzeléseit és cselekvéseit vizsgáljuk.

Családi háttere, anyagi és társadalmi helyzete Wesselényit erősebben láncolta a régi rendszerhez, s egyben arra predesztinálta, hogy igen korán bekapcsolódjék a közéletbe. Az 1809. évi nemesi inszurrekció után jelentős politikusok és literátorok figyelme irányult a nagyreményű ifjúra. Újabb feltűnést azzal a harcos magatartásával keltett, amivel 1819-20-ban az erdélyi úrbérrendezés kormányzati előkészítése, az ún. Cziráky-conscriptio ellen, az

¹³ Miskolczi Ambrus: *Társadalom, nemzetiség és ellenzékiesség kérdései az erdélyi magyar reformmozgalomban* (1830-1843). Századok CXVII(1983). 1067.

¹⁴ Paget, John: *Magyarország és Erdély*. Szerk. Maller Sándor. [Bp. 1987] 27.

¹⁵ Pesti Napló 1885. 99. sz. Idézi *Magyarország története*, 5/2. k. Főszerk. Mérei Gyula. Bp. 1980. 785.

¹⁶ Takáts Sándor: *Kémvilág Magyarországon*. Bp. [1980] 51.

¹⁷ *Deák Ferenc emlékezete. II. Levelek*. Bp. 1890. 72. - Szabad György: *Kossuth politikai pályája*. [Bp.] 1977. 48.

erdélyi rendiség oldalán fellépett, tíz év múlva azonban már ő az ellenzék vezére. Időközben történt megismerkedése Széchenyi Istvánnal, aki a háborús időszak után maga is helyét kereste a közéletben. Barátságuk gyümölcsöző volt, sokat tanultak egymástól, együtt járták be Nyugat-Európát, közösen beszéltek meg az országos gondokat és kerestek azokra gyógyírt, sőt a legbizalmasabb dolgokba is beavatták egymást. Míg Wesselényi segítségével Széchenyi közelebb került a magyar valósághoz, Wesselényit Széchenyi vezette be a bécsi körökbe, az arisztokrata társaságba és a politikai élet berkeibe. Akkoriban nézetazonosság jellemzi kapcsolatukat. Az 1825-27. évi és 1830-as pozsonyi országgyűlés ellenzéki küzdelmeiben, barátja vállalkozásaiban, kezdeményezéseiben Wesselényi Széchenyi árnyékában tevékenykedik. Eszmei közösségük az 1830-as évek elején született munkáikban is megmutatkozik, később azonban kettejük pályája erősen elkanyarodott egymástól; baráti viszonyuk ennek ellenére mindvégig megmaradt.

A megyéjében már 1826-27-ben komoly jogi pozícióhoz jutott. Kossuth politikai belépője a megyei közgyűlésen 1831-ben történt, abból az alkalomból, hogy Zemplén vármegye követe, Vay Miklós, megbízottai utasítása ellenére megszavazta a kormány által kért húszezer főnyi újonctöbbltet. Beszédében az ifjú ügyvéd egyrészt „polgári véteknek” nyilvánította Vay eljárását, másrészt a „függő helyzetből származó sérelmek orvoslását és a belső gátló passzivitás felszámolását” egyszerre kívánta.¹⁸ A „rettenetes gyűlés”-ről a jelen volt Kazinczy is beszámolt. Szerinte Kossuth csipőre tett kézzel, olyan tűzzel és „képzelhetetlen vakmerőséggel” beszélt, „mintha kezében volna a zendítés szövétneke”.¹⁹ Ezekben az években, de különösen az 1831. évi kolerafelkelés idején alkalma nyílt az adózó nép helyzetét közelebből megismerni, s a változtatás szükségessége tudatosodott benne. A fiatal politikus mind az ország függetlensége kérdésében, mind a függő parasztság helyzetének javítása ügyében egyre egyértelműbben közeledett Wesselényi felfogásához, de mondanivalóban, súlyban és országos jelentőségben csak később emelkedett mestere magaslatára.

Nézetazonosságuk erősen összecsengett, amikor az 1830-1831. évi lengyel nemzeti felkelés a Szent Szövetség rendszerén rést ütött. Magyarországon 33 megye követelte a lengyelek támogatását a bécsi kormánytól. Kossuth nemcsak megyei beszédében kért áldást „a hős lengyelek igazságos fegyverére”, hanem fordítója s talán terjesztője is volt a lengyel kormány nyilatkozatának és támogatója a Magyarországra menekült nagyszámú lengyel hazafinak.²⁰

Wesselényi helyzete folytán hatásosabban állást foglalhatott a lengyelek érdekében. Mikor a cári Oroszország, „Európa zsandára” támadást indított a szabadságharcos lengyelek ellen, a kontinens haladó közvéleménye az elnyomottak iránti rokonszenvvel és a menekültek-emigránsok befogadásával és segítségével fejezte ki véleményét. Ezzel összhangban Wesselényi 1831-ben először Pest megye gyűlésén, majd Szatmár vármegye közgyűlésén hatalmas beszédet mondott a lengyelek érdekében. Beszédében ilyen súlyos mondatok vannak: „A mi időnk küzdés kora... küzdik a világosság a sötétséggel”; „Ágyu dörgések ropogásai harsogtatták azon örök, de gyakran el nem értett igazságot, hogy önkény nemzetek jussait darab időre letiporva bilincsbe tarthatja, de el nem törölheti.”²¹

¹⁸ Uo. 17-18.

¹⁹ *Kazinczy Ferenc levelezése*. Közzéteszi Váczy János. Bp. 1911. XXI. 457. Idézi *Magyarország története*, 5/2. k. 762.

²⁰ Szabad: i. m. 20.

²¹ Trócsányi: i. m. 108-109.

Wesselényi és Kossuth lengyel barátsága európai távlatú álláspont volt, és a korszerű szabadságeszmékre támaszkodott. Azt fejezte ki, hogy a népeknek joguk van az önálló állami életre, s ezzel saját népük és országuk törekvéseit is megfogalmazták.

Kossuth és Wesselényi elvbarátsága, eszmei közössége még jobban megszilárdult, mikor kapcsolatukat személyes találkozás pecsételte meg. Mindkettőjük tűzkeresztsége országos szinten lényegében az 1832-1836. évi pozsonyi diétán történt. Kossuth mint a „távollévők követője” volt jelen az országgyűlésen, Wesselényi meg Szatmár megye képviselőjeként. A politikai pályája kezdetén lévő Kossuth 1832 végén jutott el Wesselényihez az országgyűlési napló ügyében. Az általa szerkesztett Országgyűlési Tudósításokban úgy jellemezte Wesselényit, „mint az ellenzék férfias elhatározottságban, hazafiságban, tekintélyben legkimagaslóbb, vezetésre hivatott egyéniségét”, aki körül a „Haza választottjainak választott színe egyesül”. Később Kossuth részt vett a Wesselényinél tartott bizalmas megbeszéléseken, és vele egy táborban sorakozott fel. Kossuth tehát Wesselényi oldalán lépett az országos politikai küzdőterre, és bebörtönzéséig vele szorosan együttműködött.²² Bizton elmondhatjuk a kor kifejezésével, hogy ettől kezdve együtt harcoltak az „eszmebarikádokon”. Mikor kampány indul az új orgánus, a Törvényhatósági Tudósítások ellen, Kossuth idézi a Wesselényitől tanult büszke mondást: „Szenvedni megtaníthatnak, de félni nem.”²³

Kettőjüket az elvbarátságon túlmenő bizalmasabb barátság is összefűzte. Kossuth letartóztatásakor Wesselényi országos gyűlésen 2000 aranyat szerzett Kossuth családjá részére, Kossuth pedig már előbb a perbe fogott Wesselényi védelmében vett részt. Wesselényi első fia születésekor reformtársaival: Deák Ferencsel, Klauzál Gáborral, Bezerédi Istvánnal és Beöthy Ödönnel együtt Kossuthot keresztapának hívta meg.²⁴

A Pester Lloyd tárcáírója kiemeli Wesselényi rendkívüli szimpátiáját Kossuth iránt, megbecsülését tehetsége és politikai tartása („politische Character”) iránt. Mindezt Kossuth a Wesselényi irányában mutatott nagy tisztelettel és barátsággal viszonzta. Köszönte, amit Wesselényi fogsága idején családjáért tett, amiért együttműködött vele a Védegylet érdekében. A 40-es években, az ellenzék újjászervezése idején, mikor Kossuth a Pesti Hírlap és a Védegylet irányítását végezte, barátságuk még szorosabbra fűződött.²⁵

Ismeretes, hogy Kossuth az Országgyűlési Tudósítások megindításával (1832. december 17.) nyitott magának tért, juttatta sajtóorgánusához a reformgondolatokat és közvetítette ezeket az eszméket az országgyűlés egész tartama alatt az érdeklődőkhöz. A periodika 346 száma mintegy 3500 lapnyi terjedelemben került közkézre.²⁶ 1833-ban Kossuth megkísérelte, hogy Tudósításait kősaajtóval (litográfia) nyomtassa, de ezt rövidesen megtiltották, sajtóját pedig elkobozták. A modern technika helyett tehát kénytelen volt továbbra is az általa írt és szerkesztett anyagot kézi másolásra alapozni. Kossuth orgánus nyomtatékkal ismertette Wesselényi és társai országgyűlési beszédeit (például a sajtószabadság ügyében elhangzottat), Wesselényi pedig segített Kossuth társadalmi-politikai súlyának emelésében. Így Kossuthnak a pesti Kaszinóba és az Akadémiába való bejuttatásával kísérletezett, de ez Széchenyi

²² Kosáry Domokos: *Kossuth Lajos harca a feudális és gyarmati elnyomás ellen. = Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára.* [Bp.] 1952. I. 11.

²³ Uo. 14.

²⁴ Kosáry: i. m. 16; Trócsányi: i. m. 38; Szabad: i. m. 39-47; *Ludwig Kossuth und Nikolaus Wesselényi.* Pester Lloyd 1902. 106-107. sz.; Ferenczi Zoltán: *Báró Wesselényi Miklós kiadatlan levelei Kossuth Lajoshoz.* Bp. 1903. 67.

²⁵ *Ludwig Kossuth und Nikolaus Wesselényi*, i.h.

²⁶ Szabad: i. m. 26-28.

ellenállásába ütközött.²⁷ Mint diétai követ, Kossuth a Wesselényi felvetette érdekegyesítést a népképviselőlet irányába kívánta továbbfejleszteni és a nemzetiségekre is kiterjeszteni, a vármegyei rendszerre pedig mint az ellenzéknek a nemzeti önállóságért folytatott harc bázisára akart támaszkodni.

Wesselényi mozgástere és hatása ekkoriban jóval nagyobb volt. Mint szatmári birtokos az 1832-36. évi magyarországi országgyűlésen s ugyanakkor az 1834. évi erdélyi diétán is részt vehetett. Jelenlétével, társadalmi befolyásával és szervező munkájával a mindennapok alakításának éppúgy cselekvő részese volt, mint munkáival és cikkeivel. Ekkor vált a „két testvérház”-ban megbecsült „nagy lélek”-ké és „nagy hazafi”-vá: igazi reformpolitikussá, a magyar liberalizmus egyik teoretikusává. Wesselényi még egész fiatalon, a 20-as években liberálisnak és demokratának nevezte magát²⁸, és végső soron az ő érdeme a reformellenzék kialakítása Magyarországon és a reformpolitika kezdeményezése Erdélyben. Programjának lényege az ún. érdekegyesítés: az átalakulást vezető nemesség és a függő parasztság szövetségének létrehozása, mégpedig az utóbbi örökváltságának és birtokjogának biztosításával. E gondolatot a *Balítéletekről* (1833) c. munkájában is kifejtette. Szerinte a változás végső célja a szabad nemzet megteremtése: „...minden tekintetben nagyobb szinte tízmillió, mint alig nyolcszáz ezer szabad polgárból álló nemzet...”; „soha nemzetet naggyá és boldoggá a közte lakó bármely nagyszámú, de elnyomott nép nem tett, csak szabad ember, s kinek van mit köszönjön polgári alkotmányának, az kész annak védelmére”.²⁹ A felemelkedés előfeltételének tekinti a magyar nyelv kötelező megtanulását. A sarkalatos örökváltság sarkalatos pontja mellett hirdeti a közteherviselést, a törvény előtti egyenlőség, a hivatalviselés és a közügyekben való részvétel jogát, a kereskedelem és az iparűzés korlátainak eltörlését. Széchenyi felfogásától eltérően, az ő szabadságfogalma nemcsak az egyéni szabadságot foglalja magában, hanem a feudalizmus megszüntetését, az abszolutizmus felszámolását és a népképviselőlet megvalósítását is. Wesselényi az ellenzék álláspontjává vált eszméit megyéről megyére, városról városra járva, „vándorpatriota”-ként népszerűsítette-terjesztette.

Wesselényi a haladás legnagyobb ellenségét a bécsi kormányzatban és szövetségeseiben látta, azért kíméletlenül harcolt azok elnyomó és megosztó politikája ellen. Érdekegyesítési programja a nemzeti függetlenség elemeinek megóvását és lehető kibővítését is magában foglalta.

Az Országgyűlési Tudósítások révén a közéletben mind népszerűbb Kossuth egyes kérdésekben már túljutott mesterén. Így pl. a jobbágykérdésben a Wesselényi által államilag szabályozni kívánt örökváltságot és az országgyűlés által elfogadott önkéntes örökváltságot a földesúrra kötelezővé akarta tenni. „Hol ... az engedély [engedmény] kérdései némileg a tulajdont látszanak érinteni, mint p. o. robot, tized, kilenced, telek megváltása: ezekre nézve is oda terjed politicai vallástétele, hogy a statusnak közjó tekintetéből igenis jusa, egyesek tulajdonát nem elvenni, hanem illő pótlással felcserélni, vagy használhatóságának módját úgy kiszabni, hogy az más embertársunk iparjára, előmenetelére szorítólag ne hasson” - hirdette Kossuth.³⁰ Számára az érdekegyesítés a teljes jogú állampolgár felé vezető út, márpedig „a szabadság oly kimeríthetetlen kincs, mely azáltal, hogy véle többen osztoznak, sem fogy, sem gyengül, sőt nő, sőt erősödik” - vélekedik már ekkor.³¹

²⁷ *Magyarország története*, 5/2. k. 718; Szabad: i. m. 26-29; Trócsányi: i. m. 159, 197-198, 382; uő. *Wesselényi Miklós és világa*. Bp. 1970. 86; Kosáry: i. m. 11-12. stb.

²⁸ Takáts: i. m. 13.

²⁹ Idézi Trócsányi: *Wesselényi Miklós és világa*, 76-77.

³⁰ Szabad: i. m. 33.

³¹ *Kossuth Lajos összes munkái*, VI. 378. Idézi *Magyarország története*, 5/2. k. 700.

Pozsonyi tevékenységével ellentétben az Erdélybe visszatérő Wesselényinek az 1834-35. évi országgyűlésen nem nyílt alkalma saját álláspontja képviselésére a jobbágykérdésben. A mellette álló és többséget jelentő ellenzékkel együtt csak a diéta összehívására és a rendi sérelmek hangoztatására volt ereje, méghozzá olyan erőteljesen, hogy a királyi biztos az országgyűlést berekesztette. Azt megelőzően azonban Wesselényi saját költségén kőszajtot szerzett be, és azzal az ellenzék álláspontját tükröző országgyűlési naplót nyomtatott, példányait szétszította a követek között, majd a sajtót az országgyűlésnek adományozta. Wesselényi lépését a rendek nagy lelkesedéssel üdvözltek.³² A diétán jelen lévő liberális Gyulay Lajos Wesselényi szabad sajtója bemutatását „megrázó öröm”-nek nevezi³³, a kormányzat azonban a sajtót azonnal betiltotta, később pedig létesítését Wesselényi elleni vádpontként használta.

Kossuthnak és Wesselényinek a szabad sajtó ügyében folytatott tevékenysége ugyanis ürügyet szolgáltatott a bécsi kormányzat számára, hogy az ellenzék két erősségét perbe fogassa. Metternich, az abszolutizmus irányadó szelleme előtt Wesselényi „gazember”, „az emberiség söpredéke”, legjobb esetben „radikális összeesküvő” számba ment, akivel mielőbb le kell számolni. Maga Széchenyi is „faltörő”-nek nevezte Wesselényit.³⁴

Először Wesselényi ellen indult egyszerre két bírósági eljárás. Az erdélyi per fő vádpontja az volt, hogy Wesselényi sajtóját kormányzati tiltás ellenére működtette. Letartóztatása elől Wesselényi kénytelen volt Magyarországra menekülni, de itt is per indult ellene. A perek miatt üldözötté, tevékenysége korlátozottá vált. Noha kiváló ügyvédbarátai védtek és támogatták (Kölcsey, Deák, Kossuth), a per évekig elhúzódott. Végül a magyarországi perben „vétségi büntetésül” háromévi fogságra ítélték és börtönbe vetették.³⁵

Wesselényi pere már javában folyt, mikor a Törvényhatósági Tudósítások (az Országgyűlési Tudósítások folytatása) tiltott terjesztése és „felforgató társaságban” való részvétel miatt Kossuth is a kormányzat üldözéseinek központjába került. Bécs már évek óta „veszedelmes izgató”-nak tekintette, s csak az ürügyet várta, hogy lecsapjon rá; annál inkább, mert védelmébe vette Wesselényit és a liberális ellenzék politikáját. Végül röviddel azután, hogy mozgalmat indított az ún. országgyűlési ifjak (Lovassy László és társai) szabadon bocsátása érdekében, 1837. május 5-én „hütlenség” (hazaárulás) vádjával letartóztatták. Kossuth annyira törvénytelennek tartotta az ellene felhozott vádak, hogy az érdemi („derekas”) védelmet nem is vállalta. Csaknem kétévi fogság után, 1839. február 23-án négyévi szabadságvesztésre ítélték. Mint „státusfogoly”, összesen három esztendőt töltött a budai várbörtönben.³⁶

A politikai perek és bebörtönzések erős ellenhatást váltottak ki. Nemcsak irányadó személyiségek tiltakoztak az egész országban, a diétán, a megyegyűléseken, hanem az egyszerű emberek, polgárok is. Wesselényi pesti lakásának falán plakát hirdette: „Borzadj, haza! Törvényszékeid a hóhér hivatalát vették át.” Majovszki János pesti ügyvéd a besúgók jelentése szerint úgy vélekedett, hogy: „A kormány vérszopó vámpír. Wesselényi Miklós, Kossuth és a többi elítélt az ég követei a siralom völgyében.”³⁷

³² *Magyarország története*, 5/2. k. 737-739; *Erdély története*. Főszerk. Köpeczi Béla. Bp. 1986. II. 1277.

³³ Gyulay Lajos naplói, XVII. 78.

³⁴ Széchenyi: i. m. 768, 790.

³⁵ *Magyarország története*, 5/2. k. 730-740; 745, 756-757; *Erdély története*, II. 1279; Trócsányi: *Wesselényi Miklós*, 285-286. és *Wesselényi Miklós és világa*, 153-195.

³⁶ *Magyarország története*, 5/2. k. 1764-1765; Szabad: i. m. 36-39; Trócsányi: *Wesselényi Miklós és világa*, 155-179, 192.

³⁷ Takáts: i. m. 44.

Noha a Habsburg-hatalom egyiküket sem tudta rávenni kegyelmi kérvény benyújtására, 1840 elején, a belső nyomás és nemzetközi politikai fejlődés iránya, valamint Deák Ferenc bécsi szorgoskodása arra készítette a hatóságokat, hogy az országgyűlési ifjakkal együtt Wesselényit és Kossuthot amnesztiával szabadon bocsássák.

Az újabb szakaszban a metternichi rendszer szorítása némiképpen enyhült, módszerei szelídültek. A hatalom elsősorban táborra erősítésével próbálkozott, s ennek megfelelően az ellenzék hangja ismét felerősödött. A félig már vak és súlyos betegségtől sújtott Wesselényi csak 1843-ban utazik vissza Erdélybe. Nem megtörve ugyan, de hosszas távolléte miatt nem eléggé tájékozódva, kissé elbizonytalanodva nem tud elég hatékonyan beavatkozni a politikai életbe. Kezdetben abban sem hisz, hogy az elitáltak a politikai élet porondján egyáltalán felléphetnek, ezért Kossuthnak felajánlja a nagy jövedelmű zsibói jószágigazgatói állást,³⁸ Kossuthot azonban hivatástudata arra készíti, hogy az eredetileg választott és börtönbüntetéssel megszakított politikai pályára térjen vissza. Az 1840-nel kezdődő új szakaszban aztán Kossuth fokozatosan átveszi az ellenzék politikai vezetését. Wesselényi támogatja őt, teoretikusként pedig új értékeket alkot. Bár Kossuthhoz intézett levelében világosan megírja, hogy „a csatában elesett nem igényelheti, hogy küzdő bajtársai, s annnyival kevésbé, hogy azok vezérei vele bíbelődjenek”,³⁹ és többször leírja, hogy „lejárt időm”, a harcra mégsem mond le, a távolból továbbra is igyekszik segíteni, hatni, a közéletben, politikában jelen lenni. Véleményt mond a Pesti Hírlap, a Hetilap felől, ötletekkel jön, használni akar.

Ekkoriban a Kossuth-Wesselényi viszonyra a nagyfokú politikai nézetekonság és együttműködés jellemző; ennek rendjén Kossuth egy lépéssel megelőzi elvbarátját. Az események azt igazolták, hogy a kormánynak sikerült ugyan a két nagy reformtervezést ideig-óráig a politikai életből kikapcsolnia, de visszatértükkel a felgyűlt, megoldatlan problémák sürgetőbbé váltak, és az átalakulás igénye és irama felgyorsult. Az élre kerülő Kossuth részére az ellenzéki párt, a Pesti Hírlap és a Végdöntő biztosította a megfelelő keretet.

Mikor Metternich beleegyezett a Pesti Hírlap megindításába, úgy gondolta, hogy ajánlatosabb ezáltal Kossuth elképzeléseiről tájékozódni, s egyben fölőtte ellenőrzést gyakorolni. A nem mindennapi tehetségű Kossuth azonban szerkesztősége idején (1841-1843) a Hírlappal nemcsak megteremtette a modern magyar újságírást - kiválóan és hűségesen tájékoztatót a hazai valóságról -, hanem rendszeres vezércikkeivel lényegében a programadásra is vállalkozott. Ennek rendjén a Pesti Hírlap Kossuthja Kölcsey, Wesselényi és Deák nyomdokain haladt.⁴⁰

Bár elemei előbb is megtalálhatók nála, Kossuth koncepciójában most alakul ki az új program. Tételei közül az „érdekegyesítés” frontján a legalapvetőbb a földesúr-jobbágy viszony rendezése. A kérdés annál időszerűbbé vált, mert Nyugat-Európa országaiban mindenütt győzött a jobbágyfelszabadítás eszméje, és nálunk is szükségszerűen terítékre került. Mivel egyértelműen kiderült, hogy az önkéntes örökváltság lehetőségének biztosítása nem célravezető, Nyáry Pál nyomdokain Kossuth a jobbágy telkének kötelező örökváltságát (azaz a „kényszerített örökváltság”-ot) hirdeti meg, de földesúri kárpótlással. Az örökváltsággal megvalósulhat a „szabad föld” elve, ahogy ma mondanók: a polgári földtulajdon. A

³⁸ Wesselényi Miklós; Szabad: i. m. 48.

³⁹ Ferenczi: i. m. 68.

⁴⁰ Varga János: *Keresztútszen a Pesti Hírlap*. Bp. 1983. 17; *Magyarország története*, 5/2. k. 860-863.

polgári átalakulásnak ez az alapkérdése a törvény előtti egyenlőséggel és városi képviselettel együtt az *Ellenzéki Nyilatkozat*ba (1847) is belekerült.⁴¹

A programba belefoglaltatott a „középrend”, a városok polgárságának felzárkóztatása a fejlődés kívánta politikai szintre, befolyásuk növelése szavazatszámuk emelése révén. „Örökváltság, szabad föld; városi reform, középrend; háziadó, közteherviselés” végső soron a gazdasági kérdésekre irányítják a figyelmet, amiben olyan erős volt a lemaradás. Különösen Friedrich Listnek a politikai gazdaság nemzeti rendszeréről írott munkája nyomán ismerte fel Kossuth az önálló magyar gazdaságban az ipar jelentőségét.⁴² A felismerés később Kossuthnak a *Védegylet* és *Iparegylet* érdekében kifejtett erőteljes működésében is megmutatkozik. Kossuth városi-iparfejlesztési programjához Wesselényi minden támogatást megad, de az oly erősen agrárjellegű és periférián lévő Erdélyország fiának ehhez nincs sok hozzátennivalója.

Annál több volt a jobbágykérdés megoldásához. Ismeretes Wesselényi szerepe az „érdekegyesítés” jobbágyprogramjának meghirdetésében. Elvileg maga is híve volt az örökváltságnak, annak kötelező és kárpótlásos formájának, Erdélyben azonban taktikai okokból, a „megrázó kódtatás elkerülésére”, első, átmeneti lépésként az úrbérrendezést tartotta kívánatosnak, mégpedig ellenzéki-reformer kezdeményezésként.⁴³ Az események őt igazolták, mert Erdélyben nemcsak hogy az örökváltság körüli vita komolyan számításba sem jöhetett, hanem az úrbérrendezés elfogadtatása is „bokros nehézségű”-nek bizonyult. Az 1846-47. évi erdélyi országgyűlés konzervatív többsége ui. olyan úrbéri törvényt szavazott meg, amely végrehajtás esetén a jobbágyföldek egy részének földesúri tulajdonba jutását eredményezte volna. A reakciós törvényt Kemény Dénes és Kemény Zsigmond kemény szavakkal ítélte el,⁴⁴ Wesselényi pedig annak tragikus következményeit jósolta meg. Wesselényi a diétai határozatot „egy álnokság alkotta és gyávaság pártolta terv”-nek nevezte,⁴⁵ mellyel „Erdély gyalázatát hozott fejére”.⁴⁶ Wesselényi világosan látta, hogy ez a gazdasági-társadalmi kérdés nemzeti jelleget ölt magára, és a magyar földesúr-román jobbágy ellentét nyílt harc formájában jelentkezik.⁴⁷ A törvény végrehajtása elmaradt ugyan, de pusztá léte fokozta a feszültséget, és a tragikus konfrontáció 48-ban bekövetkezett. A kérdésben Wesselényi különben pótcselekvésre is rászánta magát. Még az erdélyi országgyűlést megelőzőleg a parasztság történetének megíratására szólította fel az Akadémiát, hogy az örökváltság elvi, nemzetközi alátámasztást nyerjen.⁴⁸

Az új program meghirdetésével a reformellenzék megoszlása, a nyílt szakadás elkerülhetlenné vált, és a Kossuth vezette ellenzék Wesselényivel együtt szembetalálta magát a mozgalmat megindító Széchenyivel. Az ellentétek régóta érlelődtek, de a 40-es években

⁴¹ Ferenczi Zoltán: *Kossuth, Wesselényi és az úrbér ügye 1846-47-ben*. Kny. Bp. 1902. 4-10; *Magyarország története*, 5/2. k. 864-865, 961-962; Szabad: i. m. 104; *Erdély története*, II. 1371-1372; Csetri Elek: *Wesselényi pályázati terve a parasztság történetének megíratására. = Tanulmányok a romániai együttlakó nemzetiségek történetéből...* Bukarest 1976. 131-133.

⁴² *Magyarország története*, 5/2. k. 863-868.

⁴³ Trócsányi: *Wesselényi Miklós*, 141, 462, 496-497; Ferenczi: i. m. 3-48; Kosáry: i. m. 60; Trócsányi: *Wesselényi Miklós és világa*, 229.

⁴⁴ Kemény: *A két Wesselényi*, 48.

⁴⁵ Gyulay Lajos naplója, XL. 91.

⁴⁶ Ferenczi: i. m. 39.

⁴⁷ Egyed Ákos: *Falu, város, civilizáció*. Bukarest 1981. 78.

⁴⁸ Trócsányi: *Wesselényi Miklós*, 514-520.

bekövetkezett a nyílt szakadás. A megértés érdekében a Széchenyi-Wesselényi barátsághoz kell visszakanyarodnunk.

Közismert, hogy Széchenyi és Wesselényi barátsága tenni akaráson, közszolgálaton és hazaszereteten alapult, eszmei közösséggel járt együtt. A két nagy személyiség között nemes versengés indult meg: „erényszövetség”-re léptek egymással, innen a munkáikban megfigyelhető nézetazonosság.⁴⁹ A barátságon az első repedések már a 30-as évek elején mutatkoztak. Ebben kétségkívül személyi okok (hiúság, féltékenység egymás sikereire) is szerepet játszottak, az igazi ok azonban az volt, hogy eszmeileg-politikailag más utakra tértek. Wesselényi ugyanis a polgári átalakulás kérdésében határozottabb álláspontot képviselt, és Széchenyivel szemben nem bízott a bécsi kormányzatban. Széchenyi gazdasági kérdésekre, Wesselényi a politikaiakra helyezte a hangsúlyt. Kossuth úgy fogalmazta meg a Széchenyi-Wesselényi ellentétet: „Az első közvagyonosság útján akar vezetni közszabadságra, a második pedig közszabadság útján vagyonosságra.”⁵⁰ Így Széchenyiben az az álláspont alakult ki, hogy Wesselényi - ahelyett, hogy az ő eszméinek közvetítője volna - a „faltörő” szerepére vállalkozik és „mindent elront”.⁵¹ Az ellentétek kiéleződése során Széchenyi naplójában Wesselényit „fanfaron”-nak, „szájhős”-nek, „komédiás”-nak nevezi, aki szerinte is „pompás fickó, de fantaszt”. A valóságban féltékeny volt rá, mert népszerűségben felülmúlta őt.⁵² Máskor sajnálja barátját, „szegény ördög”-nek nevezi, és borzongva Wesselényi kivégzését álmodja, perbefogása idején Bécsben pedig lejárja lábát megmentéséért, és minden magas összeköttetését felhasználja érdekében.⁵³ Ahogy azonban szabadulása után Wesselényi visszatér a közeletbe, Széchenyiben felébred a féltékenység, különösen nem tetszik neki Wesselényi „meghitt barátsága Kossuthal”.⁵⁴ Később a közeletből kiszorulóban lévő Wesselényi helyett az emelkedő Kossuthra szórja villámain, vagy pedig mindkettőjüket támadja.

Széchenyi és Kossuth kezdettől idegenkedéssel, szinte ellenszenvvel tekintettek egymásra, a politikai ellentétek aztán egyértelműen szembefordították őket. A korabeli közelet kötelezővé tett bizonyos együttműködést közöttük, de a szembenállás minduntalan kiütözött viszonyukban. Mint Széchenyi és Wesselényi esetében, úgy még inkább a Széchenyi és Kossuth ellentéte mélyén is a „közvagyonosság” vagy „közszabadság” elsődlegességének nézetkülönbsége rejtőzött. Széchenyinek fáj, hogy fokozatosan Kossuth mögé sorakoznak fel az ő régi barátai: Wesselényi, Batthyány Lajos, Deák Ferenc és Eötvös József. Nemcsak Metternich Kossuthot illető ócsárló titulusait fogadja el, hanem maga is „gazember”-nek, sőt „rühes”-nek becsmérli.⁵⁵ Közben Kossuth őt a „legnagyobb magyar”-rá emeli, Széchenyi meg egy személyes találkozás után, 1844-ben így ír naplójában: „Most azt hiszem, nincs őszintébb ember és hazafi” Kossuthnál.⁵⁶ Pedig ekkor már az éles Széchenyi-Kossuth hírlapi vita korában járunk, mikor Széchenyi megtartotta akadémiai beszédét (1842), megírta Kossuth

⁴⁹ Uo. 120.

⁵⁰ Kossuth Lajos: *Felelet gr. Széchenyi Istvánnak*. Pest 1841. 22-23.

⁵¹ Trócsányi: *Wesselényi Miklós*, 119 és *Wesselényi Miklós és világa*, 30-31; Széchenyi: *Napló*, 783-786, 1129; Takáts: i. m. 48.

⁵² Trócsányi: *Wesselényi Miklós és világa*, 30-31; Széchenyi: *Napló*, 697, 702, 706; Trócsányi: *Wesselényi Miklós*, 120. stb.

⁵³ Széchenyi: i. m. 846, 869, 787.

⁵⁴ Uo. 914-919.

⁵⁵ Uo. 991, 1039, 1116.

⁵⁶ Uo. 1046.

ellen a *Kelet népét* (1841), Kossuth meg a *Feleletben* (1841) válaszolt rá. Sőt a konzervatívokhoz közeledő Széchenyi a két nagy ellenfelet együtt véve tollhegyre, *Wesselényi és Kossuth* (1843) címen írt tíz részből álló cikksorozatot, melyben szembeállítani igyekezett őket. Széchenyi és ellenfelei közötti nézetkülönbségben foglaltatott a Bécshez fűződő viszony, az abszolutizmus és önállóság megítélése, a társadalmi átalakulás mikéntje és annak vezető osztálya, a jobbágykérdés, a nemzeti érdekvédelmi szervezetek tevékenysége ügyében. Noha a *Politikai programtörvényekben* (1847) Széchenyi kiállt a reformok mellett, azonban a kormányzatot az átalakulásra hajlamos, kedvező színben tüntette fel, és élesen támadta Kossuthot. A Kossuth irányításával megszületett *Ellenzéki nyilatkozat* (1847) pontos megfogalmazásaival a konzervatívokkal szemben teljessé tette az arcvonalakat.⁵⁷

A Széchenyi-Kossuth vita régóta tartott már, de Széchenyi és Wesselényi között a nyilvános, írásbeli szakítás csak 1842 végén következett be. Mégpedig akkor, mikor Wesselényi a Pesti Hírlapban közölt *Nyilatkozatban* tiltakozott Széchenyi akadémiai beszédének egyes kitételei ellen, s az Kossuth kommentárjával jelent meg. Wesselényi Széchenyinek az Akadémia elnöki székéből, mintegy a hivatalosság látszatával elhangzott azon megállapítása ellen foglalt állást: „mintha a’ szláv mozgalom magyar nyelv mellett túlbuzgóság-okozta reactio volna”; Wesselényi a rövidesen megjelenő *Szózatá*val összhangban fenntartotta azt a véleményét, hogy a szláv mozgalmak „egész Európát ‘s Honunkat nagy veszéllyel fenyegetik”.⁵⁸

A *Nyilatkozat* miatt Wesselényi ellen konzervatív oldalról sajtótámadás indul. Ezekre ő nem válaszol ugyan, de levélben fordul Kossuthhoz, és Széchenyi iránti kíméletre inti, sőt Kossuthnak a Pesti Hírlap éléről való lemondás lehetőségét is felveti. Kossuth mellett azonban nagy erők sorakoznak fel, ellenfele iránti tiszteletből nem hajlandó lemondani. A hírlapi vita Széchenyi és Kossuth között folytatódik; ebbe Wesselényi nem avatkozik bele, annak ellenére, hogy a vitából személye nem maradhat ki. Széchenyi ugyanis úgy érezte, hogy Wesselényi közleménye „mint embert és barátot mélyen lesújt”-ja, de mint politikust megörvendezteti, mert most ő is felléphet ellene.⁵⁹ Így született meg Széchenyinek a Jelenkorban megjelent tíz közleményből álló cikksorozata *Wesselényi és Kossuth* címmel.⁶⁰

Széchenyi cikksorozatát s a bevezetőbe foglalt Wesselényihez fűződő barátság történetét öngigázásra igyekszik felhasználni. A barátság és együttes indulás után a 30-as évek küzdelmei jelennek meg, mikor útjaik szétváltak. Szerinte Wesselényi a felelős azért, hogy „modorá”-val és „bosszantása”-val (ma úgy mondanók: radikalizmusával) a bécsi kormányzat ellen támadt és kihívta annak reakcióját. Barátját „politikai kontár”-nak nevezi, aki nem ismerte fel, hogy az alkotmányos Magyarország abszolutista birodalomban helyezkedik el, és csak Ausztriának alkotmányos monarchiává való alakulása hozhat megoldást az ellentétekre. Wesselényi akkor is rebellisként viselkedett, midőn a kormányzat a nemzet iránt a kibékülés szándékát mutatta. Ezzel „Wesselényi megrontotta egész politikai pályámat” - írja Széchenyi. A felmerült politikai ellentétek ellenére barátságuk megmaradt, és Széchenyi szerint őt magát is gyanús személyként kezelte a kormányzat. Megoldásként kibékülést ajánl, és baráti jobbot nyújt: Wesselényi jöjjön haza, tájékozdjék, és győződjék meg személyesen a kormány bizalmat keltőbb voltáról, s annak jegyében cselekedjék.

Széchenyi *Kossuth és Wesselényi*jének második része kizárólag Kossuthot támadja. Noha az eddigiekben is kijutott neki, most valósággal Wesselényi rossz szellemének tünteti fel, aki

⁵⁷ *Magyarország története*, 5/2. k. 873-886.

⁵⁸ Pesti Hírlap 1842. dec. 18. 205. sz.

⁵⁹ Széchenyi: i. m. 997.

⁶⁰ Jelenkor 1843. jan. 22.-febr. 19.

kompromittálta barátját. Ellenszenvével odáig megy, hogy a címen kívül Kossuth nevét le sem írja, őt és társait „hírlapisták”-nak, „pesti hírlapisták”-nak és „reformer-kolomposok”-nak titulálja. Széchenyi írásában eszmei argumentum alig van, annál több a személyeskedés. Kossuthot „kisszerű”-nek, „meggondolatlan”-nak nevezi, s felszólítja: hagyjon fel, „praeceptor hangja”-val, „visszahatást szülő modorá”-val, szálljon le a lóról, s mondjon le a vezérkedésről. Széchenyi szerint „sokkal több kárt okozott hazánkban a p. hírlap szerkesztője, mintsem hajtott volna hasznát”. Ennek tudatában nyíltan Kossuthnak támad: „Le a hamis prófétákkal...” jelszóval.

Széchenyi tanácsa az, hogy Kossuth ne éljen vissza Wesselényi barátságával, viselkedjék iránta barát módjára, „árnyék s homály ne illesse őt”, „ne használja őt mint dorongot” ellenfelei lesújtására, ne akarja Wesselényit „megfoghatatlan viszketeggel” üstökénél fogva kelepcébe rántani. Kossuth bizonyítsa be Wesselényi nélkül igazát. Széchenyi Kossuthot és pártját „felingerelt, ábrándteli állapotban” lévőnek hiszi, ugyanakkor befolyásosnak; ezért érzi úgy, hogy neki írnia kell, különösen most, az országgyűlés küszöbén. Annál inkább, mert az utóbbi időkben hibákat követtek el. Addig harcol ellenük, míg Kossuth modora meg nem változik, több „superioritást” és „modestiát” nem mutat.

A megerősödött ellenzék sikeres támadása Széchenyi részéről éppolyan reménytelen vállalkozás volt, mint Kossuthot és Széchenyit elválasztani egymástól. Wesselényi látásának rosszabbodása, az ártalmas izgalmak elkerülése okán nem válaszolhatott, Kossuth azonban több vezércikkben felelt Széchenyinek, röviden és méltósággal. A Széchenyi-Wesselényi barátságot néhány megjegyzéssel intézte el, s figyelmeztette a nemes grófot, hogy betegsége miatt Wesselényi védtelen ellenfél. Kossuth tiszteletből nem válaszolt Széchenyinek személyét ért sértegetéseire. Széchenyinek akadémiai beszédében lévő hibáit úgy summázza, hogy alkotmányos országban nincs csalhatatlanság, és visszautasítja, mintha Széchenyit hazafiatlansággal vádolták volna. Széchenyinek arra a vádjára, mintha ő Wesselényit mintegy eszközül használta volna, az a válasza: Széchenyi vagy nem ismeri Wesselényit, vagy teljesen elfeledte, amit tudott róla. Félreértés például Wesselényit terroristának nevezni. Széchenyi személyeskedő vádjait maga ellen mintegy kézlegyintéssel intézi el, higgadt hangon és méltóságteljesen válaszol.

A Kossuth és Wesselényi ellen folytatott vitában Széchenyi végül is alul maradt. Gyengéltelensége beteg barátjával, Wesselényivel szemben, saját személyének túlhangsúlyozása rossz vért szült a közvéleményben, sokakat elidegenített tőle. Wesselényi helytelenítette Kossuth részéről a vita újraindítását, Kossuth viszont kitartott álláspontja mellett. Wesselényi a későbbiekben Széchenyi támadásait „megvetést érdemlők”-nek nyilvánította, sőt, mert a cenzúra miatt ellenfelei nem válaszolhatnak, egyenesen lovagiatlannak ítélte.⁶¹

Különben a sajtószabadság és cenzúra közötti harc kérdésében Wesselényi és Kossuth azonos, liberális álláspontot vallott. Annál inkább, mert perbefogásukkor és az ellenük folytatott vádakban a sajtószabadság érdekében tett lépéseik nagy súllyal estek latba. Álláspontjuk párhuzamossága, Kossuth tevékenysége az Országgyűlési Tudósítások és Törvényhatósági Tudósítások ügyében, valamint Wesselényi küzdelme az erdélyi országgyűlési tudósítások megjelentetéséért külön tanulmányozást érdemelne.

Közel állott álláspontjuk a nemzeti kérdésben is. A különbségek leginkább onnan eredeztethetők, hogy míg a magyar nyelv hivatalossá tétele ügyében nézetazonosság mutatkozott köztük, addig a nemzetiségi kérdésben, Wesselényi - erdélyisége miatt - közvetlenebb, gazdagabb tapasztalatokkal rendelkezett, és megoldásában érdekelt volt.

⁶¹ Trócsányi: *Wesselényi Miklós*, 483-484.

Ennek részeként merült fel a nemzetté válás folyamatában a magyar nyelv hivatalossá tételének ügye. Wesselényi az erdélyi hagyományokhoz híven és a romantikus nacionalizmus híveként a magyar nyelv használatának és terjesztésének elkötelezettje volt. Kossuth szerint 1833-ban a „páratlan szépségű” főrendiházi ülésen Wesselényi, azzal az argumentummal, hogy „édes anyai nyelvünk mellett szólni édes kötelesség”, nagy beszédben állott ki az országgyűlési törvények és feliratok magyar nyelvre mellett.⁶² A harc az 1840-es években lángolt fel ismét, mikor a magyar nyelv hivatalossá tétele ügyében fontos eredmények születtek. A magyar liberális ellenzék abban az illúzióban ringatta magát, hogy a nemzetiségek boldogan tanulnak meg magyarul és szívesen asszimilálódnak, holott ennek éppen az ellenkezője volt az igaz; hiszen a nemzetiségek önazonosságukat keresték, saját jogaikért harcoltak. Így rövidesen kiderült, hogy a magyar liberalizmus legsebezhetőbb pontja éppen a nemzetiségi kérdés. A nemzetiségek a magyar nyelv terjesztésében az asszimiláció érvényesülését látták, és következményként kirobbant az ún. nyelvharc. Erdélyben először a magyar és szász rendek kerültek egymással szembe, de rövidesen a románok is sorompóba léptek. Az adott helyzetben Kossuth és Wesselényi a nemzeti kérdésben szembefordultak minden „kényszerítéssel”, erőszakkal. Kossuth - bármennyire vágyott a nemzeti egység megvalósítására - azt jogkiterjesztéssel és nem jogfosztással kívánta biztosítani.⁶³ „Távol legyen tőlünk a kényszerítés... - írta - hazánkban jogunk van megkívánni, hogy a közigazgatás minden ága magyar legyen. Ez elég, több nem jogszerű, sem törvényes.”⁶⁴

Ismételt állásfoglalásra Széchenyi 1842. november 27-i, már említett akadémiai beszéde adott alkalmat. A kérdésről a Széchenyinek Wesselényi és Kossuth elleni támadása kapcsán már beszéltünk, külön szólnunk kell azonban annak nemzetiségi vonatkozásairól. Széchenyi beszédében kétségtelenül igazságokat sorakoztatott fel, a „kölcsonös méltányosságot” hangsúlyozta, a nemzeti türelmetlenség és erőszakos magyarosítás kizárására intett. Széchenyi a nacionalista túlzások kihatásaként a nemzetiségi ellentétek kiéleződésétől tartott, melyek a Habsburg-birodalom és Magyarország egységét fenyegethetik. Mikor azonban „hazánk fő hevesei”-t támadta, félreérthetetlenül Kossuthot és az ellenzéket támadta, őket okolva a nemzetiségi ellentétek elmérgesedéséért. Széchenyi lényegében Kossuthtól idegen módszereket bírált, és a reformellenzéket terhelte azzal, ami az egész magyar politikai vezetést illette.⁶⁵ A reformellenzék ugyanis Széchenyi beszédét nagy elkeseredéssel fogadta. Wesselényi azonnali reagálásáról már beszéltünk, de a hullámok sokkal szélesebb körben kavartak vihart. Kossuth sugalmazására a Pesti Hírlap előbb Pulszky Ferenc két Széchenyi elleni riportját közölte, azután maga a szerkesztő szólt hozzá a nemzetiségi kérdéshez. Kossuth vezércikke az erőszakos magyarosítás vádját tartotta legsúlyosabbnak. Kossuth megítélése szerint Széchenyi azzal, hogy „az erőszakoltatást, jogtalanságot szabály gyanánt, a nemzetnek - igen kevés kivétellel - közös bűne gyanánt állította fel s magát ellenkező véleményével izoláltnak” nyilvánította, aggodalmat ébresztett azokban is, akik eddig mentesek voltak a magyar politikai törekvések iránti ellenérzésektől.⁶⁶ Végül ne feledjük, Széchenyi toleranciája a nemzetiségi kérdésben progresszív volt ugyan, valójában azonban a polgári átalakulást éppen a magyar népekkel szemben kívánta korlátozni, a földtulajdon megszerzését a magyar nemzethez való tartozással kívánta összekapcsolni, mikor az ellenzék ezen az állásponton már túljutott.⁶⁷

⁶² Uo. 178-179; *Magyarország története*, 5/2. k. 729.

⁶³ Miskolczi: i. m. 1087; *Erdély története*, II. 1299; Szabad: i. m. 71.

⁶⁴ Pesti Hírlap 1841. 94. sz.

⁶⁵ Szabad: i. m. 73; Trócsányi: *Wesselényi Miklós*, 475.

⁶⁶ Pesti Hírlap 1843. 212. sz. Idézi Szabad: i. m. 74.

⁶⁷ *Magyarország története*, 5/2. k. 982-983.

A nemzetiségi kérdés mélyén fogant Wesselényi nagyobb lélegzetű munkája, a *Szózat* (1843). A gräfenbergi fürdőhelyen akadt össze orosz főrangúakkal és román bojárokkal, s e találkozások-beszélgetések során merültek fel Wesselényiben a szláv-kérdés szélesebb összefüggései. Kossuthoz írott levelében 1842-ben már jelezte, hogy „a slavismus tárgyában kezdetem volt firkálni”.⁶⁸ Közismert, hogy ő családi tradícióként őrizte az antiabszolutista érzelmeket, és tisztában volt a cári Oroszország zsandár-szerepével a Szent Szövetségen belül. Megítélése szerint a cárizmus az ortodoxián és pánszláv mozgalmon át folytatott propagandájával a közép- és kelet-európai népek sokaságát irányítja, és befolyásával Nyugat-Európát és Magyarországot fenyegeti. Terjeszkedésének megakadályozására lehetőségként ígérkezik, hogy Ausztria fejlődésében Poroszország elé vágjon, modernizálja szerkezetét, föderatív állammá alakuljon át (az Ausztriában élő szlávok helyzetének az erdélyi szászokéhoz hasonló autonómia életbeléptetésével), és így állja útját a cári expanciónak.

A *Szózat*nak alig volt visszhangja, Wesselényinek érdemi vitapartnere nem akadt. Kossuth is inkább bókokat mond róla: „soha jobban, soha jobbkor, soha jobb ügyben” - írja, Széchenyi pedig annak olvastán „ábrándteli politikus”-nak minősíti Wesselényit.⁶⁹ Kemény Zsigmond írja, hogy a *Szózat*ból csak 800 példány kelt el, és Wesselényi szláv-félelme „agyrémnnek tartaték”. Hozzáteszi: a jövő fogja megmutatni, hogy a *Szózat* szerzőjének igaza volt-e.⁷⁰ Egy véljük, hogy Wesselényi igazára azóta válaszolt a történelem.

Mint ahogy az egész reformkorszakra 48 tett pontot, mégpedig nem olyan módon, hogy a reformok útját fejezte be, hanem a forradalmi változások megindításával és a nemzeti szabadságharc megvívásával. Kétségtelen, hogy 48 nemzedéke Széchenyi, Wesselényi és Kossuth szellemi leszármazottja volt, de rövidesen csak Kossuth maradt az élen. Wesselényi még fel-feltűnik a politikai küzdőtéren, de hanyatlása végérvényessé vált.

48 első eredményei egymás mellett találták a két elvbarátot. Mikor az utolsó magyarországi rendi diétán Kossuth magához ragadta a kezdeményezést, a nemzetközi és hazai események súlya alatt elmondta az egész polgári átalakulást és nemzeti önállóságot magában foglaló programját s azt feliratként március 3-án magáévá tette az országgyűlés, Wesselényi is magáénak vallja azt: „Tisztelve hajlok meg... március 3-iki beszéded szónoklati fénye előtt. Mint rokonimat ölelem annak eszméit” - írta Kossuthnak.⁷¹

Míg azonban a márciusi fiatalok forradalmi fellépését kihasználva Kossuth döntést csikar ki a rendektől, Wesselényi megretten a forradalomtól. Attól tart, hogy „a szerencsétlen *Nemzeti dal*... esküszünkje” engedetlenséget vált ki a népből a vármegyei és földesúri előjárókkal szemben. Figyelmezteti Kossuthot, hogy a horvátok hallgatása vihar előtti csendet jelez.⁷² Wesselényi helyzetfelmérése jónak bizonyult, mert az ellenforradalom erői nem voltak szétverve, a parasztkérdésnek meg sok buktatója létezett, a nemzetiségi kérdés meg jórészt megoldatlan maradt.⁷³

⁶⁸ Ferenczi: *Báró Wesselényi Miklós kiadatlan levelei Kossuth Lajoshoz*, 11.

⁶⁹ Trócsányi: *Wesselényi Miklós*, 452-473; Trócsányi: *Wesselényi Miklós és világa*, 206-224; Miskolczy: i. m. 1089; *Erdély rövid története*. Főszerk. Köpeczi Béla. Bp. 1989. 412.

⁷⁰ Kemény: *A két Wesselényi*, 128-129.

⁷¹ Ferenczi: i. m. 116.

⁷² Uo. 119.

⁷³ Trócsányi: *Wesselényi Miklós és világa*, 238.

Az események Metternichet igazolták, aki az engedményektől az abszolutizmus összeomlását jósolta meg. „Ha csak egy követ kiszed a boltozatból, összedől az egész!”⁷⁴ - mondotta a kancellár. Miután győzött a forradalom Bécsben és Pesten, március 17-én létrejött az első felelős magyar minisztérium, melyben Kossuth pénzügyminiszter lett. Wesselényi mint főispán, később pedig mint királyi biztos képviselte a kormányt Közép-Szolnok megyében.

Wesselényi személye kétszer kerül a forradalom gyújtópontjába. Először Pozsonyban, az utolsó rendi diétán 1848. április 11-én, ahol a Magyarországgal egyesült Közép-Szolnok vármegye követeként jelent meg. Hatalmas ünnepséggel fogadták. Bernáth Zsigmond, Ung megye követe azok sorában üdvözlí, akik a legtöbbet tettek a visszacsatolás ügyében. „E nevek közt van egy név - mondotta -, mely előtt minden becsületes magyar leborul, s ez *Wesselényi Miklós!*” A jelenet másik értelmét Madarász László, a radikálisok vezére fogalmazta meg a következőkben: „Wesselényi kivívta győzelmét akkoron, midőn az abszolutizmus megtörtött.”⁷⁵

Másodszor az utolsó diétán került a központba, ahol az uniót és jobbágyszabadítást deklarálták. Wesselényi Kossuthtal együtt úgy tekintett az unióra, mint a forradalmi megvalósítások zálogára Erdélyben. A magyar országgyűlés már kimondta az uniót, most az erdélyin volt a sor. Wesselényi tehát az unió kinyilvánításának vezérszónoka Kolozsvárott. Miután a szász és román küldötteket megnyugtatta, az erdélyi diéta vezetésével május 30-án kinyilvánítja az uniót. Wesselényi, a pályája vége felé tartó politikus, boldog, hogy hosszas küzdelmére felteszik a koronát. A diéta másik döntő határozata: a jobbágyszabadítás is az ő vezérségével történik. Noha az unióval automatikusan Erdélyben is megszűntnek tekinthetők az úrbéri viszonyok, a kérdés súlyánál fogva a kolozsvári országgyűlés külön határozatban is kimondja a jobbágyszabadítást.⁷⁶ A polgári átalakulás alapvető műve, melyen egészen a megvalósításig Kossuthtal együtt küzdött - beteljesedett.

A forradalmi kormány, az első magyar felelős minisztérium pénzügyminisztereként Kossuth mindent megtett az elért vívmányok védelméért. Ennek rendjén felvette a harcot az ország jövedelmének, pénzének Ausztriába való kiszivárogtatása ellen, hogy azok a magyar gazdaságot-államot gyarapítsák. Pénzügyminiszterként kulcspozíciója volt a jövedelmek elosztásában, mikor pedig a bécsi kormányzat és szövetségeseinek támadása zúdult az országra, Kossuth volt az, aki az önvédelemre mozgósított. A magyar történelem örökre emlékezetes jelenete és eseménye marad, amikor 1848. július 11-én az ellenforradalmi erők visszaverésére 200000 ember fegyverbe szólítására és 42 millió forint megszavazására kérte a népképviselői országgyűlést. „Veszélyben a haza!” jelszóval. A helyzet döntő jelentőségét és ünnepélyességét felismerve, a képviselők helyükről felemelkedve mondtak igent. Az egyhangú „megadjuk!” felkiáltás után került sor Kossuth ünnepélyes zárófordulatára: „Önök felállottak, s én leborulok a nemzet nagysága előtt, s csak azt mondom: annyi energiát e kivitelben, mint a mennyi hazafiúságot tapasztaltam a megajánlásban, s Magyarországot a poklok kapui sem fogják megdönteni!”⁷⁷

Együtt harcolnak a szeptemberi fordulatig, mikor a lemondott Batthyány Lajos után, mint a Honvédelmi Bizottmány elnöke, Kossuth veszi át a vezetést. Az önvédelemre összpontosító államhatalom, Kossuth erélyes fellépése azonban Wesselényiben gyanút ébreszt. Ő már Kossuth szeptember 4-i beszéde után a jakobinus diktatúra rémeit látja megjelenni. „A

⁷⁴ Széchenyi: *Napló*, 1303.

⁷⁵ Trócsányi: *Wesselényi Miklós*, 527. és *Wesselényi Miklós és világa*, 239.

⁷⁶ Trócsányi: *Wesselényi Miklós*, 533-539.

⁷⁷ Szabad: i. m. 135-136.

Kossuth beszédében mindennek megvan magva, csírája... Convent, dictatorság” - írja Deáknak.⁷⁸ Szeptember végén (valószínűleg 27-28-a éjjelén) tartott utolsó nyilvános beszédében a hadsereg felkészületlensége, a népfelkelés hatástalansága miatt a szabadságharc esélyeit kilátástalannak ítélte. Véleményét azzal is alátámasztotta, hogy nehéz helyzetében Ausztria a cári Oroszország segítségét fogja kérni, a nemzetiségek pedig Magyarország ellen fordulnak. Ezért feliratot javasolt az udvarhoz, melyben a nemzet igazát szegezte szembe az erőszakkal.⁷⁹ Kossuth és az őt támogató többség azonban úgy gondolta, hogy az elért eredményeket adnák fel, ha meghátrálnának, vállalták tehát az egyedülálló kockázatot: az ország függetlenségének megvalósítását szabadságharc útján.

Ha Wesselényi hazája kilátásait reménytelennek, akkor saját helyzetét veszélyesnek ítéli. Attól fél, hogy ha Pesten marad, a *Szózat* miatt Jellačić horvátjai vagy megalkuvása miatt a pesti nép végez vele. Úgy érzi, betegen, vakon nem tudja magát és családját megvédeni, a további megpróbáltatásokat nem tudja vállalni. Felkeresi Kossuthot, előadja álláspontját, szeptember végén pedig elhagyja Pestet, hogy Freywaldauba menjen. A két elvbarát útjai elválnak egymástól: Wesselényi emigrációban keres menedéket, Kossuth pedig végigmegy azon az úton, amelyen a forradalom kezdetén elindult.

Wesselényi, amikor távozott az országból, a visszavonulás útját választotta ugyan, de a megbélyegzés, gyávaság jelzőjét nem tudta vállalni. Ezért mentesítést, kivételezést kért Kossuthnak az országgyűléstől távol lévőkre vonatkozó szavai alól: „Nincs most annak ideje, hogy külföldön sétáljanak.”⁸⁰ Az ország önvédelmének szervezése megakadályozta Kossuthot, hogy Wesselényinek válaszoljon. Ugyancsak megválaszolatlan maradt Wesselényi két utolsó, október végén írott levele is, melyekben a távolból igyekezett védelmet biztosítani megyéjének a „dühös lázadás”-ban lévő zsidói parasztsággal szemben. Tudja, hogy főispánként otthon volna a helye, de „szerencsétlen vak és nyomorék állapotában” segíteni nem tud, azért Kossuthtól 500-1000 fegyverest kér a megyéjében dúló lázadás megfékezésére.⁸¹

Miközben Wesselényi testileg betegen, lelkiismeret-furdalástól gyötörve, elbátortalanodva a teljes visszavonulás mellett döntött. Kossuth ellenkezőleg: pályája csúcsára érkezett. A forradalom dinamikája mozgatja az eseményeket. Először mint a Honvédelmi Bizottmány elnöke, majd mint „kormányzó-elnök”, egy nép bizalmától és szeretetétől övezve, Kossuth a szabadságharc vezetésére vállalkozott. Majd egy év sikerei következtek: a diadalmas tavaszi hadjárat, Buda visszafoglalása, a *Függetlenségi Nyilatkozat*, hogy aztán a cári beavatkozással a tragikus napok jöjjenek s az emigráció keserű kenye. Kossuth folytonos cselekvésben és reménykedésben, de egy eszményhez: az ország függetlenségéhez hűségesen ragaszkodva, idegenben fejezte be életét.

A magyar nép hősiek helytállása a szabadságharcban Kossuthot, a cári beavatkozás megjövendölése Wesselényit igazolta. Mindkettőjük nevét őrzi a történelem. Kossuth a nép tudatában örökre emlékezetes marad, egy nép múltjának legnépszerűbb alakja. Temetésekor egy ország, egy egész nép gyászolt, miközben fennállásának ezeréves évfordulójára, a milleniumi ünnepekre készülődött, Wesselényi pedig egy országgal temetkezett, mikor 1850. április 21-én hazafele jövet meghalt.

⁷⁸ Trócsányi: i. m. 547.

⁷⁹ Uo. 147-149.

⁸⁰ Ferenczi: i. m. 125-127.

⁸¹ Uo. 127-128.

Kossuthnak - akit „apánk”-nak nevez a nép - szobrok tucatjait emelték az ország városaiban. Wesselényinek, a jobbágyfelszabadítónak csak egyet Zilahon.

Most, mikor halálának centenáriumára emlékezünk, bizonyára kigyúl a kegyelet mécsese Kossuth sírboltjánál, s az ország legmonumentálisabb mauzóleumát koszorúk borítják el. Reméljük, hogy két esztendő múlva, Wesselényi születése bicentenáriumi ünnepén jutni fog az emlékezés virágaiból és az elismerés szavaiból Erdély nagy fiának is, és omladozó sírboltjához eljut az utókor hálája.